

ARTICLES CENTRALS

Despatriarcalitzar i corporitzar la seguretat i la pau a Mèxic

Sonia Herrera Sánchez

Investigadora i doctora en Comunicació Audiovisual i Publicitat

A punt de complir-se 19 anys de la Resolució 1325 sobre Dones, Pau i Seguretat aprovada pel Consell de Seguretat de les Nacions Unides, és ineludible ampliar la mirada tradicional contra el militarisme i la guerra que ens ha estat llegada (fins i tot, pels moviments feministes) i posar el focus en les violències alienes als contextos bèl·lics, que tenen uns efectes sobre la població civil igual de devastadors a curt, mitjà i llarg termini.

Un cas paradigmàtic d'aquests contextos de violència no considerats bèl·lics pel Dret Internacional comú, de les “guerres no lliurades formalment entre estats”, segons l'antropòloga Rita Laura Segato,¹ el trobem a Mèxic, un país on, segons [l'Índex de Pau](#), el 2018 la taxa d'homicidis va augmentar un 14% i va superar les 27 morts per cada 100.000 persones (el 69,4% d'aquests homicidis es va cometre amb una arma de foc) i on actualment es cometen 10 feminicidis al dia, segons les dades recollides pel [Mapa dels feminicidis a Mèxic](#), creat el 2016 per la geofísica Maria Salguero. En contextos d'alta violència, l'índex de feminicidis, de violència sexual i de violències masclistes en general augmenta d'una manera exponencial.

Cal recordar, a manera d'exemple, un informe de 2005, a càrrec d'Amnistia Internacional, International Action Network On Small Arms i Oxfam International, en el qual s'analitzava l'efecte de les armes de foc sobre la vida de les dones. Segons l'informe:

“Les armes de foc afecten la vida de les dones quan no són directament a la línia de combat. Les dones esdevenen les principals proveïdores de suport i les cuidadores quan els familiars homes moren o resulten ferits o incapacitats a causa de la violència armada. Les dones es veuen desplaçades i obligades a fugir de casa i emprendre un futur incert. Sovint, les dones desplaçades pateixen fam i malalties mentre lluiten per tirar endavant les seves famílies. A més, les dones, com els homes, queden atrapades entre dos focs, tant en temps de guerra com de pau”.²

“ En contextos d’alta violència, l’índex de feminicidis, de violència sexual i de violències masclistes en general augmenta d’una manera exponencial. ”

D’aquesta manera, l’any 2006, Felipe Calderón, candidat del Partit d’Acció Nacional (PAN), va ocupar la presidència del país nord-americà després d’unes eleccions titllades de fraudulentas per sectors amplis de la societat. Una de les seves promeses de campanya consistia a posar fre a la violència i el narcotràfic. Com a punta de llança de la seva estratègia, va desplegar més de 25.000 tropes de l’exèrcit i efectius de la policia federal arreu del territori. Lluny de ser la solució, aquesta estratègia de militarització va provocar un increment de la violència sense precedents, que s’ha cobrat la vida de milers de persones, moltes civils.

Segons la periodista Marcela Turati, la situació viscuda en l’última dècada a Mèxic es caracteritzava per “la mort a l’engròs”.³ D’altra banda, l’escriptor de Torreón Carlos Velázquez, en la seva novel·la *El karma de vivir al norte*, cita les paraules següents de David Simon, guionista i creador de la sèrie *The Wire*, d’HBO, que condensen molt encertadament la realitat actual de Mèxic: “El que va començar com una guerra contra el narcotràfic ja fa algunes generacions s’ha convertit en una guerra contra les classes marginades; i el que les drogues no han destruït a les nostres ciutats ho ha destruït la guerra contra elles”.⁴

Mentre succeïa això, la “narconació” i el “narcoestat” es consolidaven i normalitzaven com un fenomen constitutiu de la pràctica política i l'esdevenir social de Mèxic. La narcocultura, com a expressió material del concepte de *capitalisme “gore”*⁵ encunyat per la filòsofa Sayak Valencia, establia les bases d'un sistema hipermasclista, hiperconsumista i hiperviolent, un “capitalisme del narcotràfic, de la rendibilització de la mort i de la construcció sexista del gènere”⁶ lligat íntimament a dos altres conceptes elementals en el tema que ens ocupa: la necropolítica, com a forma distòpica de governança, i el feminicidi, com a materialització de la primera, llenguatge coercitiu i praxi performativa i exemplificadora que s'expressa sobre el cos de les dones per mostrar-nos que les nostres vides no són només vulnerables i precàries, sinó també cosificables, deshumanitzables i prescindibles.

Per tant, la narcocultura, a través de l'espectacularització i la hiperrepresentació de la violència, s'infiltrava en tots els camps del coneixement i de la cultura popular de Mèxic i en les pràctiques quotidianes de la població com a matriu d'intel·ligibilitat de la realitat social i com referència, model i possibilitat d'ascensor social, tot i el segrest de la llibertat. Alhora, la necropolítica, és a dir, la idea que “l'expressió última de la sobirania resideix en gran manera en el poder i la capacitat de decidir qui pot viure i qui ha de morir”,⁷ s'asseia a la butaca presidencial de Los Pinos i desplaçava tota política pública que s'atrevis a col·locar la vida al centre; i, alhora, demanava el monopoli de la violència i “el poder sobre el cos individual i sobre el cos de la població”⁸, disputant-se el poder d'oprimir amb els grups del crim organitzat.

**“ La narcocultura, a través de
l'espectacularització i la hiperrepresentació de la
violència, s'infiltrava en tots els camps del
coneixement i de la cultura popular de Mèxic i en
les pràctiques quotidianes de la població ”**

En aquest sentit, Valencia⁹ explica que “la vida ja no és important en si mateixa sinó pel seu valor en el mercat com a objecte d’intercanvi monetari. [És una] transvaloració que fa que el valuós sigui el poder d’apropiar-se de la potestat d’atorgar la mort als altres”; i que “aquest exercici necropolític aconseguix assolir el poder de l’Estat mexicà per mitjà del control de la seva economia, atesa la seva dependència respecte de l’economia criminal”.

D’acord amb la realitat descrita fins ara, amb una perspectiva feminista, és fonamental preguntar-se com la unió entre la narcocultura, la necropolítica i el que Segato anomena “pedagogia de la crueltat” conformen societats patriarcals que extrapolen les nocions de conquesta i espoli procedents de les epistemologies del Sud i les cristal·litzen sobre els cossos de tots els subjectes “subalterns” que se situen fora de l’ideal de l’home blanc, burgès, occidental i heterosexual; i, en especial, sobre les dones pobres i racialitzades.

La forma última de l’“exclusió” d’aquests cossos fronteritzats i situats en els marges de “la normalitat acceptable” la trobem en el femicidi, entès no només com a crim d’Estat (per acció i omissió) que vulnera els drets humans de les dones (tal com sostenen diverses autores com Marcela Lagarde, Rosa-Linda Fregoso, Celia Cheyenne Verite o Jane Caputi, entre d’altres), sinó també com a conseqüència final de la desigualtat en les relacions de gènere, del control masculí sobre els cossos i de “la construcció social d’aquests crims d’odi, culminació de la violència de gènere contra les dones, així com de la impunitat que els configura”.¹⁰

Reforçant aquesta idea, encara que durant la dècada de 1970, Michel Foucault (en el seu assaig *Vigilar y castigar: nacimiento de la prisión*), exposava que “el cos, en bona part, està imbuït de relacions de poder i de dominació”.¹¹ En el cas de les dones, aquestes relacions de poder s’erigeixen sobre “una lògica de la dominació dels cossos per la força i la violència sexualitzada i generitzada”.¹²

“ Per desafiar la noció de seguretat assentada en l’armamentisme i la violència i canviar-la per una veritable cultura de pau, caldrà despatriarcalitzar aquests conceptes i les pràctiques que hi són associades ”

Per això, si ens interroguem sobre les estratègies feministes per abordar els reptes que se’ns presenten en la seguretat i construcció de pau a Mèxic, hem de reivindicar la inclusió, no solament de l’experiència de les dones davant el conflicte i la violència sobre els seus cossos, sinó la necessitat de repensar el concepte mateix de seguretat en conjunt, atorgant un paper central a la vida i l’ètica de la cura, des de les perifèries i les fronteres, des dels feminismes no hegemònics; aproximant-nos també a dimensions com el llenguatge o la visualitat per desconstruir l’imaginari col·lectiu creat al voltant del concepte patriarcal de seguretat, basat en una raó colonial, occidental i violenta.

Tanmateix, per desafiar aquesta noció de seguretat, assentada amb força en l’armamentisme i la violència i en noves formes de guerra paraestats i permanents, per tal de passar d’un imminent procés de pacificació a una veritable cultura de pau, caldrà despatriarcalitzar aquests conceptes mateixos i les seves pràctiques associades atès que, com sosté Segato, “és la pedagogia de la masculinitat, la que fa possible la guerra; i sense una pau de gènere no podrà haver-hi cap pau veritable”.¹³

Consegüentment, hem d’apostar per construir noves subjectivitats que aprofitin el potencial de l’acció col·lectiva i del comunitarisme i polititzin la cura “de tots els cossos en la seva diversitat”¹⁴ com a eina de resistència, entenent-la no com una praxi tradicionalment feminitzada, sinó com una ètica necessàriament humana que, tal com afirma Irene Comins-Mingol, resulta una “font de superació de l’adversitat, de resiliència, no només a través de la força dels vincles i del compromís amb les activitats quotidianes necessàries per a la sostenibilitat de la vida”,¹⁵ sinó mitjançant

la participació en el col·lectiu on se socialitzen i es narren el dolor i l'experiència, suscitant-ne irremeiablement el reconeixement; i on ens podem tornar a significar com a agents de transformació social.

En aquest sentit, l'obra col·lectiva *Cuidado, comunidad y común. Experiencias cooperativas en el sostenimiento de la vida* recull el següent:

“L'atac contra les companyes que avui defensen els territoris posa en relleu el paper crucial que tenen a l'hora d'atorgar un paper central a la reproducció humana i natural, revelant que les lògiques d'extracció no només passen per l'explotació del treball, sinó també per l'expulsió i l'aniquilació. Tal com explica Olga Araujo, la recuperació del saber i la memòria per a la sanació i la reparació planteja un conjunt d'experiències i metodologies femenines contra la guerra, la violència i el desplaçament”.¹⁶

“ L'estratègia feminista passa, doncs, per transversalitzar una cultura de pau i una educació feminista que ens permetin descolonitzar el saber i les ments i reinventar el poder ”

Entre aquesta recuperació de sabers trobem la idea d'*acuerpamiento* (“corporització” o implicació del cos) de Lorena Cabnal, que ella mateixa descriu com “l'acció personal i col·lectiva dels nostres cossos indignats davant les injustícies que viuen altres cossos. Que s'autoconvoquen per proveir-se d'energia política per resistir i actuar contra les múltiples opressions patriarcals, colonialistes, racistes i capitalistes. Aquesta corporització genera energies afectives i espirituals i trenca les fronteres i el temps imposat. Ens dona proximitat i indignació col·lectiva, però també revitalització i noves forces, per recuperar l'alegria sense perdre la indignació”.¹⁷

Sens dubte, la tasca és aclaparadora, però encertada. A la filosofia per fer les paus que ens va deixar el nostre estimat mestre Vicent Martínez Guzmán i a les pràctiques de

denúncia i diàleg dutes a terme durant dècades per col·lectius de dones antimilitaristes com Mujeres de Negro, Código Rosa o la Lliga Internacional de Dones per la Pau i la Llibertat (WILPF, per les sigles en anglès), entre molts moviments feministes pacifistes, ara és urgent incorporar-hi el desmantellament del sistema patriarcal i la seva aliança amb el neoliberalisme a través de la corporització del sofriment i la vulnerabilitat dels altres i, particularment, de les altres.

Només d'aquesta manera es podran iniciar processos i polítiques globals-locales que facin front als efectes devastadors que les noves guerres estan tenint sobre les dones; uns efectes que, a Mèxic, laboratori perfecte del *capitalisme "gore"*, es revelen en el que Segato anomena "la rapinya sobre allò femení", que, al seu torn, es manifesta "tant en formes de destrucció corporal sense precedents, com en les formes de tràfic i comercialització del que aquests cossos puguin oferir, fins a l'últim límit".¹⁸

L'estratègia feminista escomet, doncs, la transversalització d'una cultura de pau i una educació feminista que ens permeti, parafrasejant Boaventura de Sousa Santos, descolonitzar el saber i les ments i reinventar el poder, generant una cultura contrahegemònica que ens permeti d'albirar una idea de seguretat connectada amb la vida i la cura i no pas amb la por permanent a la seva destrucció potencial.

SOBRE L'AUTORA

Doctora en Comunicació Audiovisual i Publicitat i especialista en educomunicació, periodisme de pau i anàlisi feminista de mitjans de comunicació amb especial èmfasi en la representació de la violència masclista i el feminicidi. Docent de Teoria Feminista al Màster de Comunicació i Gènere, i de Salut Sexual i Reproductiva al Màster de Salut Internacional i Cooperació de la Universitat Autònoma de Barcelona, a més de tutora a l'àrea de Feminismes i Diversitat Sexual del Grau d'Educació Social a la Universitat Oberta de Catalunya. Investigadora independent i membre de la Taula per Mèxic.

1. SEGATO, Rita Laura (2016). *La guerra contra las mujeres*. Madrid: Traficantes de Sueños. Pàg. 58.

2. AMNISTÍA INTERNACIONAL et al. (2005). "Los efectos de las armas en la vida de las mujeres". Madrid: EDAI. Pàg. 11.

3. TURATI, Marcela (2011). *Fuego Cruzado*. Mèxic DF: Grijalbo. Pàg. 29.
4. VELÁZQUEZ, Carlos (2013). *El karma de vivir al norte*. Mèxic DF: SextoPiso. Pàg. 76.
5. Quant al concepte de *capitalisme gore* de Sayak Valencia (2010): “Prenem el terme *gore* d'un gènere cinematogràfic que fa referència a la violència extrema i descarnada. Llavors, amb *capitalisme gore* ens referim al vessament de sang explícit i injustificat (com a preu a pagar pel Tercer Món, que s'aferra a les lògiques del capitalisme, cada vegada més exigents), a l'altíssim percentatge de vísceres i desmembraments, freqüentment barrejats amb el crim organitzat, la divisió binària del gènere i els usos predadors dels cossos: tot això, per mitjà de la violència més explícita com a eina de *necroempoderament*”.
6. VALENCIA, Sayak (2011). “Capitalismo gore: narcomáquina y performance de género” [en línia], *e-misférica*, núm. 8.2. Disponible a: <http://hemisphericinstitute.org/hemi/es/e-misferica-82/triana>
7. MBEMBE, Achille (2011). *Necropolítica*. Barcelona: Ed. Melusina. Pàg. 19.
8. VALENCIA, Sayak (2012). “Capitalismo gore y necropolítica en México contemporáneo”, *Relaciones Internacionales*, núm. 19. Pàg. 98.
9. VALENCIA, Sayak (2010). *Capitalismo gore*. Barcelona: Ed. Melusina.
10. LAGARDE, Marcela (2006). “Introducción. Por la vida y la libertad de las mujeres. Fin al feminicidio”, a RUSSELL, Diana E. H., i ARMES, Roberta A. (eds.). *Feminicidio: una perspectiva global*. Mèxic: Centro de Investigaciones Interdisciplinarias en Ciencias y Humanidades de la Universidad Nacional Autónoma de México. Pàg. 12.
11. FOUCAULT, Michel (2002). *Vigilar y castigar: nacimiento de la prisión*. Buenos Aires: Siglo XXI Editores. Pàg. 26.
12. RAVELO, Patricia; i DOMÍNGUEZ, Héctor (2006). “Los cuerpos de la violencia fronteriza”, *Nómadas*, núm. 24. Pàg. 147.

13. SEGATO, Rita Laura (2016). *La guerra contra las mujeres*. Madrid: Traficantes de Sueños. Pàg. 23.

14. GIL, Silvia L. (2018). “Vidas vulnerables, feminismo y crisis civilizatoria” a SOLÉ BLANCH, Jordi, i PIÉ BALAGUER, Asun. *Políticas del sufrimiento y la vulnerabilidad*. Barcelona: Icària. Pàg. 49.

15. COMINS-MINGOL, Irene (2015). “De víctimas a sobrevivientes: la fuerza poética y resiliente del cuidar”, *Convergencia. Revista de Ciencias Sociales*, vol. 22, núm. 67. Pàg. 48.

16. VEGA SOLÍS, Cristina, et al. (2018). *Cuidado, comunidad y común. Experiencias cooperativas en el sostenimiento de la vida*. Madrid: Traficantes de Sueños. Pàg. 34.

17. Definició recollida a la pàgina web de SUDS:

18. SEGATO, Rita Laura (2016). *La guerra contra las mujeres*. Madrid: Traficantes de Sueños. Pàg. 58.

Aquesta és una versió traduïda de l'article publicat originalment en castellà.

Fotografia 8 de març Ciutat de Mèxic 2019

© Generalitat de Catalunya